

УДК 374.1

ГЕНЕЗИС ДЕФІНІЦІЇ «ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ» У ЗАРУБІЖНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

*Огієнко Олена Іванівна, канд.пед.наук, доцент,
докторант Інституту педагогічної освіти
і освіти дорослих АПН України,
м.Київ*

Постановка проблеми. Відношення між суспільством та освітою складні, динамічні та різноманітні. Освіта як підсистема глобальної суспільної системи дуже чутливо реагує на всі зміни, які відбуваються у суспільстві, змінюючи відповідно свою структуру. Тому, соціально-економічні, технологічні та соціокультурні зміни у суспільстві кінця ХХ - початку ХХІ століття суттєво вплинули на місце та значення освіти у житті суспільства та зумовили перехід від концепції «Освіта на все життя» до концепції «Освіта впродовж життя». Освіта впродовж життя стає освітою, що спрямована на врахування, потреб та інтересів, розвиток задатків та здібностей, сутнісних сил кожної людини, яка навчається, створює умови для її самоосвіти та самореалізації через надання можливості будувати свою власну пролонговану освітню траєкторію, яка охоплює все її життя. Реалізація такої концепції перетворює сучасне суспільство у суспільство, що розвивається (learning society). Це актуалізує проблеми освіти дорослої людини, вимагає по-новому осмислити її сутність, місце та значення у реагуванні на виклики сучасності.

Визначення феномену «освіта дорослих», на думку зарубіжних дослідників досить складна справа, оскільки понятійний апарат є досить складним та заплутаним. Водночас, це є актуальним питанням, оскільки на сучасному етапі розвитку суспільства освіта дорослих стає інтегральним фокусом всієї освітньої системи, важливою складовою системи неперервної освіти, яка найбільш чутливо реагує на всі зміни, що відбуваються у світі, фактором економічного та культурного прогресу, духовно-морального оновлення та розвитку суспільства.

Аналіз праць з зазначеної проблеми свідчить, що нею опікувалися багато дослідників, серед них Л.Брісон, Р.Брокетт, В.Вернер, Р.Дейв, П.Джарвіс, Б.Іекслі, Дж.Кідд, Е.Кінг, С.Кортней, П.Ленгранд, Е.Ліндеман, Ш.Мерріам, Дж.Новруп, М.Ноулс, А.Роджерс, Р.Сміт, М.Тайт, А.Туїман, І.Фор та інші. Вітчизняні та російські вчені дану проблему лише частково розкривали у контексті вивчення розвитку неперервної освіти у зарубіжних країнах (Н.В.Абашкіна, Є.І.Бражник, Б.Л.Вульфсон, О.В. Глузман, Т.МДесятое. О.М.Джуринський, Ю.В. Ющенко, К.В. Корсак, Т.С.Кошманова, М.П.Лещенко, О.В.Матвієнко, Н.Г.Ничкало, Л.П.Пуховська, А.А.Сбруєва, С.І. Синенко, О.В. Сухомлинська та ін.).

Проте, необхідно зазначити, що системного дослідження проблеми генезису дефініції «освіта дорослих» у зарубіжних дослідженнях у контексті неперервної освіти проведено не було.

Метою нашої статті є спроба вирішення цієї проблеми. Відповідно до цього автором вирішуються такі завдання: визначити головні тенденції у розвитку дефініції «освіта дорослих»; розкрити зміст даної дефініції та відокремити особливості її інтерпретування у процесі генезису.

Виклад основного матеріалу. Поняття «освіта», «неперервна освіта», «освіта дорослих» важко визначити, користуючись тільки правилами формальної логіки, що зумовлено з їх складністю, багатофакторністю, поліфункціональністю, різноманітністю зв'язків з іншими соціальними явищами. Вони є широкими та міжгалузевими поняттями, через які розкриваються процесуальні, ціннісні, результативні, системні аспекти функціонування соціальних інститутів суспільства. Ця сучасна множинність їх проявів породжує множинність конкуруючих точок зору на їх завдання, функції, методи та форми реалізації. Це вимагає при їх визначенні залучати більш-менш розгорнуту характеристику їх сутнісних ознак та взаємозв'язків з іншими явищами та процесами.

Аналіз наукової літератури доводить, що поняття «освіта» в залежності від контексту застосування трактується як: загальна суспільна форма розвитку людини та фрагмент об'єктивної дійсності; частина соціальної сфери, яка здійснює цілеспрямоване формування та розвиток особистості, виступаючи механізмом формування, трансляції та успадкування «соціального генофонду»; функція суспільства та держави по відношенню до своїх громадян та водночас функція громадян по відношенню до власного розвитку, суспільства та держави, оскільки освіта певного рівня є обов'язковою; значуща цінність (соціальна та індивідуальна); система, провідною функцією якої, є навчання та виховання людського суспільства; діяльність, що передбачає взаємодію тих, хто навчає та тих, хто навчається; результат, що характеризує засвоєння, інтеріоризацію конкретним індивідом системи знань, умінь і навичок; процес, що має дві діалектично взаємозалежні сторони: з одного боку, це об'єктивована діяльність конкретних суб'єктів по реалізації освіти як системи, з іншого боку освіта це суб'єктний процес засвоєння знань, оволодіння вміннями й навичками об'єктом освітньої діяльності.

За Міжнародною стандартною класифікацією освіти (МСКО) під освітою розуміють усі цілеспрямовані та систематичні дії, що призначені для задоволення освітніх потреб. Освіта розглядається як організований та стійкий процес комунікації, який породжує навчання. За визначенням, яке було запропоноване на 20-ій сесії ЮНЕСКО під освітою розуміють процес та результат удосконалення здібностей та поведінки особистості, при якому вони досягає усвідомленої зрілості та відбувається її індивідуальне зростання.

Усі наведені визначення мають дещо спільне, а саме - всі вони пов'язані з становленням особистості людини, з передачею та засвоєнням соціального та культурного досвіду, цінностей та дають можливість усвідомити, що освіта як багатомірне явище існує і на об'єктному (як частина суспільства, як система, як об'єктивований процес), і на суб'єктному (як суб'єктний процес, як результат) рівнях буття.

Таким чином, у межах соціально-педагогічного підходу освіта розуміється, перш за все, як процес соціалізації, що здійснюється в інтересах особистості та суспільства через систему державних та приватних навчальних закладів. Філософсько-антропологічний підхід розглядає освіту як становлення індивідуального образу «Я» у процесі самовизначення по відношенню культури та соціальних видів діяльності.

Основним принципом, що визначає загальну структуру освіти на сучасному етапі його розвитку є неперервність освіти. Поняття «неперервність» базується на відносній сталості, неподільності об'єкту як якісно визначеного цілого. Становлення системи неперервної освіти пов'язане з переходом від дискретності (*discretus* - роздільність, переривчастість) до неперервності. Єдність неперервності та дискретності характеризує процес функціонування освітніх систем. Саме з такої точки зору розглядають питання становлення системи неперервної освіти зарубіжні дослідники. Неперервність вони розуміють як реальну можливість кожної людини у будь-якому віці одержати освіту відповідно до особистого бажання чи суспільної необхідності, але для конкретної людини освіта впродовж життя неминуче буде дискретною.

Підкреслимо, що поняття «неперервність» у сполученні з поняттям «освіта» переводить останнє у якісно новий стан, створюючи у часі та у просторі трансцендентний зв'язок, що динамічно розвивається та більш складну (у порівнянні з традиційною) систему соціальних відношень між суб'єктами освітнього процесу.

Ідея неперервної освіти, яка тривалий час ототожнювалася з освітою дорослих має давніші коріння, проте концептуалізації її могла відбутися тільки в умовах інтенсивного розвитку науки та техніки, коли неперервна освіта стала провідною характеристикою сучасної цивілізації, а освіта дорослих її усвідомленою необхідністю.

Виходячи з цього освіта дорослих виступає як «вічна» проблема; як інноваційна система, остаточне формування якої відбувається у сучасному суспільстві; як бінарна категорія, яка об'єднає національні та міжнародні підходи до її визначення.

Незважаючи на численні дослідження зарубіжних вчених з проблеми освіти дорослих, визначення цього поняття і на сьогоднішній день залишається дискусійним. Це пояснюється, на нашу думку, по-перше, специфікою розвитку освіти дорослих у різних країнах, широким діапазоном її цілей та функцій, по-друге, неоднозначністю розуміння категорії «неперервна освіта» «доросла людина». Як показують дослідження, сутнісні характеристики освіти дорослих закладалися в епоху Просвітництва, коли йшла мова про національне виховання, метою якого було з «регламентованого державою суб'єкта сформувати політично освіченого громадянина» [4, с.26].

На початку XIX століття все частіше починає застосовуватися термін «народна освіта», що використовувався у контексті неогуманістичної концепції (В.Ленц, Ф.Пеггелер). Народна освіта охоплювала освіту для нижчих верств населення, включаючи дітей, молодь та дорослих. Її теоретичне обґрунтування

подано у роботах видатного датського філософа, педагога, історика, поета Ніколая Фредерика Северіна Грундтвіга (1783-1872). Йому належить ідея широкої народної освіти, націоналізація цієї освіти, ідея «Folkbuilding». Водночас Н.Ф.С.Грундтвіг та його послідовники рішуче наполягали на тому, що освіта дорослих не може включати професійну освіту. «Школа не передбачає надання знань для майбутньої професії. Ми хочемо, щоб громадяни одержали знання, які дозволять їм стати відповідальними членами суспільства» (Дж.Новруп, 1952). Набуття знань, умінь та навичок для роботи не входило до пріоритетів народної освіти, хоча організовувалися курси, метою яких було подолання неграмотності дорослих людей.

У кінці ХІХ - на початку ХХ століття у якості синоніма «народна освіта» все частіше починає використовуватися термін «освіта дорослих». Перші ґрунтовні теоретичні праці стосовно освіти дорослих з'явилися на початку ХХ століття. У них освіта дорослих ототожнювалася з неперервною освітою та підкреслювалася необхідність «вчитися у самого життя», «створювати умови життя, які дозволяють вчитися впродовж життєвого шляху...незалежно від віку» (Дж.Дьюї, 1916). Водночас зазначалося, що «освіта дорослих не може бути доступною тільки обмеженому колу людей, вона є невід'ємною частиною суспільного життя і тому, її необхідно трактувати як необхідність для усіх та впродовж всього життя» (А.Сміт, 1919). Зазначений підхід до освіти дорослих залишався актуальним в абсолютній більшості країн Заходу майже до 60-тих років ХХ століття.

Підкреслимо, що у цей період освіта дорослих розглядалася як непрофесійна освіта, яка спрямовувалася на загальнокультурний розвиток особистості та усунення прогалин у базовій освіті дорослої людини. Ці: відповідно історичним тенденціям її становлення та розвитку. На цьому робився акцент в одній з перших теоретичних робіт, присвячених особливостям освіти дорослих, у праці американського вченого Е.Ліндемана «Значення освіти дорослих» (1926р.). Дослідник вважав освіту дорослих «конструктивною силою соціальної активності» та розбудови демократичного суспільства. Він писав, що для нього освіта дорослих - це основа розбудови демократії, можливість одержати інформацію для вирішення щоденних проблем та наполягав на тому, що істинна освіта дорослих є соціальною, а не професійною освітою.

Виняткове значення компенсуючої функції освіти дорослих обґрунтовується у роботі англійського педагога Б.Йекслі «Неперервна освіта: уявлення про межі та значення освіти дорослих» (1929 р.). Водночас розглядаючи освіту дорослих як механізм компенсування недоліків шкільної освіти, вчений підкреслює, що освіта дорослих повинна стати наступним кроком для молодих людей, які закінчили базову ланку і почали заробляти собі на життя. Він обґрунтовує значущість неформальної освіти у житті дорослої людини, необхідність створювати якомога більше громадських центрів для її здійснення, оскільки це дасть можливість дорослим людям набувати освіту.

Л.Брайсон (L. Bryson, 1936) запропонував визначення «освіти дорослих», яке широко використовувалося у науковій спільноті у першій половині ХХ століття. За Брайсоном, освіта дорослих включає всі дії з освітньою метою, які здійснюються дорослими людьми поза робочого життя [6, с.7]. Це визначення базується на трьох важливих висновках: по-перше, освіта дорослих це цілеспрямована та організована а не випадкова освіта («..дії з освітньою метою..»); по-друге, добровільність - відмінна її риса: кожна доросла людина навчається з власної ініціативи та за особистими мотивами; по-третє, вона є додатковою до основної діяльності дорослої людини («...поза робочого життя»).

На освіту дорослих як на організовану та цілеспрямовану діяльність вказує С.Вернер, визначаючи «освіту дорослих як цілеспрямовану діяльність зовнішнього освітнього агента з організації освітньої діяльності дорослої людини, яка є додатковою по відношенню до їх первісної діяльності у суспільстві та включення її у навчальний процес, що знаходиться під постійним спостереженням та керівництвом». Він підкреслює, що «освіта дорослих використовується для того, щоб відтворювати всі ті освітні дії, які призначені саме для дорослих» [8. с.2].

Ш. Мерріам зауважує, що у зв'язку з швидким розвитком виробництва, збільшенням кількості підприємств виникла потреба у набутті дорослими людьми професійних знань, тому найбільш поширеною трактовкою «освіти дорослих» стає широке визначення цього терміну. До освіти дорослих відносять будь-яку освітню діяльність дорослої людини, включаючи види формальної та неформальної освіти, яка надає освітні можливості дорослим людям задля використання їх у бізнесі, виробництві, сім'ї тощо.

У 50-60 роках концепція освіти дорослих особливо активно розробляється канадським вченим-педагогом Д.Р.Кіддом. Під освітою дорослих він розумів «будь-яку діяльність з освітньою метою, що спланована та організована для тих, хто вийшов з шкільного віку та не навчається заочно» [3, с.3]. Він чітко сформулював цілі освіти дорослих: виховання громадянина надання освітніх можливостей тим, хто хоче навчатися; задоволення потреб спільноти; задоволення потреб окремих груп населення (мається на увазі професійна підготовка); вільна освіта (виховання вільної людини); інші цілі.

Якщо до 60-х років ХХ століття освіта дорослих ототожнювалася з неперервною освітою, то на Міжнародній конференції з освіти дорослих, яка відбулася у Токіо у 1972 році вперше освіта дорослих розглядалася не тільки як самостійна сфера освітньої діяльності, а як важлива складова, підсистема неперервної освіти. Підкреслювалося, що «освіта дорослих не може розглядатися сама по собі: вона є підрозділом, невід'ємною частиною загальної системи неперервної освіти та навчання».

Таким чином, освіта дорослих еволюціонувала та замість якогось додатку до традиційної освіти стала розглядатися як самостійна (іноді навіть домінуюча) галузь освітньої діяльності, а потім як підсистема системи неперервної освіти, що об'єднує та тісно пов'язує дитячу та дорослу освіту в єдиний процес, який постійно функціонує.

Дефініція «освіта дорослих» отримала свій подальший розвиток на XX сесії Генеральної конференції ООН з питань освіти, науки та культури, яка відбулася у 1976 році у Найробі. На ній освіта дорослих визначалася як весь комплекс організованих освітніх процесів, незалежно від змісту, рівня та методу, формальних чи інших, продовжуючих чи компенсуючих освіту, яка одержувалася у школі та вузах, а також практичне навчання, завдяки яким особи, що розглядаються суспільством у якості дорослих, частиною якого вони є, розвивають свої здібності, збагачують свої знання, покращують свою технічну та професійну кваліфікацію чи отримують нову орієнтацію та змінюють свої погляди чи поведінку у подвійній перспективі всебічного особистого розвитку та участі у збалансованому та незалежному соціальному, економічному та культурному розвитку.

Дане визначення є широким. Воно включає практично всі освітні можливості, які існують у дорослій людині незалежно від змісту, професійної спрямованості, термінів та форм навчання. Освіта дорослих розглядається як збиральний термін для позначення всіх форм та видів навчання, які забезпечують цілісний розвиток людини впродовж життя.

Подібний підхід до розуміння «освіти дорослих» ми знаходимо у норвезьких дослідників. Поняття «*voksenopplaering*» - освіта дорослих у Норвегії з'явилося у 60-ті роки XX століття, коли приймалися перші офіційні документи стосовно освіти дорослих. У норвезькому освітньому словарі (*Pedagogisk oppslagsbok* (Gyldendal 1974) записано, що «з однієї сторони освіта дорослих включає усі освітні дії стосовно позаформальної освіти, кваліфікації людини, які спрямовані на набуття знань, якостей, що необхідні у сім'ї, роботі, суспільстві; з другої сторони - освіта дорослих є частиною освітньої системи, яка створює умови для розвитку індивідууму як члена соціуму, як робітника впродовж життя» [1, с. 4]. У Законі про освіту, який був прийнятий у Норвегії у 1976 році (саме Норвегія перша в світі прийняла такий закон) зазначалося, що освіта дорослих включає формальну та неформальну (ліберальну) освіту. Це відрізняє дану країну від Данії та Швеції, які відділяють поняття «освіта дорослих» та ліберальна освіта.

Проаналізувавши концептуальний розвиток поняття «освіта дорослих» П.Джарвіс визначає поряд з запропонованим ЮНЕСКО ще п'ять підходів до її визначення. Освіта дорослих це: соціальний інститут, що надає освітні послуги для дорослих; ліберальна освіта дорослих; будь-яке організоване та підтримуюче спілкування, яке спрямоване на навчання дорослих, за винятком освіти, яка іде безпосередньо за первісною початковою чи середньою освітою (*initial primary and secondary education*) та професійної освіти; термін, що відображує підтекст демократичного соціального руху, який забезпечує розширення освітніх можливостей для дорослих на відміну від освіти для дорослих, яка не має такої історії; освітній процес, який здійснюється у «дорослій» манері [2, с.8].

Як бачимо перше та останнє визначення є дуже короткими за розміром та дуже широкими за значенням. Вони включають будь-яку освітню діяльність,

що здійснюється дорослою людиною. їм відповідає визначення запропоноване ЮНЕСКО. Друге, третє та четверте визначення навпаки є досить вузькими, обмежуючи освіту дорослих неформальною освітою.

На думку американського вченого М.Ноулза, поняття «освіта дорослих» має три різних значення. У широкому значенні - це процес, процес навчання дорослих; у вузькому значенні - це комплекс організованих дій щодо навчання дорослих, які надаються багатьма закладами і метою досягнення специфічних цілей; третє значення об'єднує всі ці процеси та дії в ідею, яка реалізується у соціальній практиці». Останнє значення дозволяє розглядати «освіту дорослих» як соціальний інститут, що забезпечує задоволення потреб дорослої людини в освіті, культурі, адаптації до соціуму [5, С.25].

Проаналізовані підходи знайшли змогу відображення у робочому визначенні освіти дорослих, яке використовується на європейському освітньому просторі, за яким «освіта дорослих: представляє собою організований освітній процес, який дозволяє дорослій людині набути нові навички, компетентності чи характеристики: може набуватися будь-якою людиною, яка одержала обов'язкову базову освіту; включає всі типи освіти акредитовані та без акредитації: формальну, неформальну, інформальну: включає різних види організації навчання: традиційне класне навчання, дистанційне навчання, з допомогою тьютора; може здійснюватися як у традиційних класних кімнатах та майстернях, так і в музеях, бібліотеках, церквах, громадських місцях та вдома; може організовуватися різними провайдерами: громадою, приватними особами, волонтерами» [7, с.98].

Висновки і перспективи. Таким чином, здійснений нами аналіз змісту дефініції «освіта дорослих» свідчить, що вона пройшла складний шлях від ототожнювання її спочатку з народною, а потім з неперервною освітою, до усвідомленню її як важливої підсистеми неперервної освіти. Освіта дорослих у сучасних зарубіжних дослідженнях розглядається як багатофункціональна, –варіативна, відкрита та гнучка система, яка спрямована на задоволення освітніх потреб людини, адаптації її до змін оточуючого середовища, засвоєння нових соціальних ролей. її складність зумовлена наявністю в ній різнорівневих та багатомірних підсистем, які мають внутрішні та зовнішні багатопланові зв'язки. Якщо до 70-тих років її основними функціями були компенсаторна, яка спрямовувалася на ліквідацію неграмотності та усунення пробілів у навчанні та адаптаційна, що дозволяла прилаштуватися до нових вимог життя, то у відповідності з сучасним розумінням освіти дорослих у європейських країнах вона виконує такі функції: соціальну, метою якої є надання людям рівних соціальних шансів та розширення їх можливостей; економічну, яка дозволяє покращувати професійну та індивідуальну компетентність людини, підвищувати якість його трудової діяльності та економічної мобільності; культурну, що забезпечує формування естетичних та моральних цінностей, уявлень про світ та суспільство; політичну, яка сприяє обговоренню політичних проблем, розвитку плюралізму думок та участі населення у прийнятті рішень, становленню демократії, розвитку політичної культури.

Проведене дослідження не вичерпує зазначену проблему. Особливо перспективним може бути розгляд освіти дорослих з позицій системного підходу, дослідження неформальної та інформальної освіти дорослих.

Резюме. У статті визначаються та обґрунтовуються провідні тенденції у розвитку дефініції «освіта дорослих»; розкривається зміст даної дефініції та досліджуються особливості її інтерпретації в процесі генезису.

Ключові слова: освіта, неперервна освіта, освіта дорослих, народна освіта, система.

Резюме. В статье определяются и обосновываются основные тенденции в развитии дефиниции «образование взрослых»; раскрывается содержание данной дефиниции, и исследуются особенности ее интерпретации в процессы генезиса.

Ключевые слова: образование, непрерывное образование, образование взрослых, народное образование, система.

Summary, [n the article the basic tendencies in the development of the "adult education" definition are defined and proved; the contents of this definition is opened, and features of its interpretation in processes of genesis is investigated.

Keywords: education, lifelong education, adult education, public education, system.

Литература

1. A Glossary for adult learning in Europe. Edited by Paolo Federighi A E Monographs - Amersfoort: EAEA, 1998.-17Jp.
2. Jarvis P. International Dictionary of Adult Education. - London: Routledge Palmer. - 224 p.
3. Kidd JR. Continuing Education. - Ottawa, 1961. - 104 p.
4. Knoll J. H. Adult and Continuing Education in and through International and Supranational Organizations // Adult Education and Development. - №29. - 2002 - P. 26-34
5. Knowles, M. The Modern Practice of Adult Education: From Pedagogy to Andragogy. Chicago: Association Press, 1980 - 400 p.
6. Merriam S., Brockett, R. The Profession and Practice of Adult Education: An Introduction. - San Francisco: Jossey-Bass, 1997. - 400 p.
7. Powell R., Smith R., Reakes.A, Defining common issues across Europe for adult education. 1 Report National Foundation for Educational Research. -London, 2003. - 1 15p.
- S. Verner C. Adult education theory and method: a conceptual scheme for the identification and classification of processes. - Chicago: Adult Education Association, 1962. - 46 p.